

PÉTER LÁSZLÓ

A Török Ház sorsa

Bálint Sándor (1904–1980) tagja volt a Város műemléki albizottságának. Tekintélyes tagja, *primus inter pares*, első az egyenlők közt. Ezért amikor a párt és a tanács vezetői az Oskolai utcai Török Háznak, Szeged 18. századi, legrégebb polgári műemlékének – ahogy Sz. Simon István írta a Délmagyarországban: ennek a *bagolyvárnak* – lebontását határozták el, elsősorban ő, Bálint Sándor állt útjába. Meg a műemléki albizottság, amely Bálint Sándorral az élen határozatban tiltakozott a műemlék megsemmisítése ellen. Bálint Sándor környezetében az ávós észjárás szervezkedést sejtett. „*Fellazítók*” fedőnevet adtak nekik, és pénzt, fáradságot nem kímélve gyűjtötték róluk az adatokat. Minden módszerrel: ügynökökkel, lakásukba, munkahelyükre *poloska* elhelyezésével, titkos házkutatással.

Az Új Tükör 1979. július 1-jei számában megírtam (olvasható *Szegedi örökség* [1983] című könyvemben), hogy a műemléki albizottság 1964. június 25-i ülésén vendég volt a hazai műemlékvédelem két tekintélye, Dercsényi Dezső (1910–1987) Herder-díjas művészettörténész, az Országos Műemléki Felügyelőség tudományos igazgatóhelyettese és Granasztói Pál (1908–1985) Ybl-díjas építészmérnök, a műszaki tudomány akadémiai doktora, a Városépítési Tervező Intézet tudományos kutatója. Dercsényi elmondta, hogy Velencéből tért haza, amikor a szegedi meghívó várta. Nemzetközi műemléki tanácskozáson éppen a szegedi Török Ház példáját ismertette, hogy miként lehet egy műemléket az élő várostestbe a legharmonikusabban beilleszteni. Ezt egyébként Borvendég Béla oldotta meg, és éppen ezért, az Oskola utca korszerű megújításának tervéért kapott 1960-ban Ybl-díjat.

Granasztói Pál azon álmélkodott, hogyan lehetséges, hogy egy város, amely büszke lehetne oly ritka becsű történelmi nevezetességére, maga kéri, hogy a Török Házat vegyék le a műemléki jegyzékről, s engedélyezzék elpusztítását. „A modern városépítés problémája – mondotta többek közt –, hogy a típusépületekkel szinte mindent uniformizál; ezért örülni kell, hogy Szeged városközpontja olyan adottságokkal rendelkezik, amelyek régi történelmét idézik. A szóban levő háromszáz éves épület is olyan színfoltot ad majd az átépített palánki városrésznek, amely érzékelteti, hogy a város nem a pampákon épült, hanem régi történelmi múltja van.”

A jegyzőkönyvből idéztem ezeket a szavakat. Nem akadt szakember, még a városi tanács építési osztályának hivatott vezetői között sem, aki a Török Ház lebontása mellett foglalt volna állást. Az érvelők kimutatták, hogy sem statikai, sem forgalmi, sem városképi szempontból nem indokolható a lebontás. Bálint Sándor tömör szakvéleménye is szerepel a jegyzőkönyvben: „Történelmi atmoszférát sugárzó ereje a várral, a kőtárral és a Dömötör-toronnyal vetekszik.” Az elnöklő Kőhalmi József (1928–1974), az építési osztály új ve-

zetője, azzal zárta a tanácskozást, hogy az egyöntetű álláspontot a város vezetőségének tudomására hozza.

Ennek ellenére a párt és a város vezetői ismételten azzal zaklatták az Építésügyi Minisztériumot, hogy törölje a Török Házat a műemléki jegyzékről, és engedje meg lebontását.

Október 23-án jelent meg a Délmagyarországban: „Lebontják a Török házat.” „A vitára most tett pontot az Építésügyi Minisztérium. Dr. Trautmann Rezső építésügyi miniszter ugyanis levélben közölte dr. Biczó Györggyel, a városi tanács elnökével, hogy nem gördít akadályt a Török ház lebontása elé. Az épület sorsa tehát eldőlt, lebontják, mert ez *szükségyszerű*.” A dőlt szedés a Délmagyarország cikkírójától való.

Rendőrségi iratok vetnek most fényt a háttérre: miért kényszerült megváltoztatni a Török Házat védelmező álláspontját Trautmann Rezső (1907–1995) építésügyi miniszter.

A Csongrád Megyei Rendőrkapitányság III/III. alosztályának Bálint Sándorra vonatkozó titkosrendőri irattartójában található 1965. május 12-i jelentése tanulságosan rögzíti a hátteret, amely a Török Ház lebontásához vezetett. A Kádár-korszak politikájának jellemzésére, az utókor okulására érdemes a történeteket fölidézni.

A jelentés egyes szám első személyben van írva, de három név is van alatta, így nem világos, hogy hármuk (Bóka István, Dán István, Magyar József századosok) közül ki fogalmazta. Az illető Árvai Józseffel (1930–1991), a városi tanács elnökhelyettesével (1962–1968) folytatott beszélgetését foglalta írásba.

Árvai József alaposan elmarasztalta a műemléki albizottság tagjait, mondván róluk, hogy a múlt rendszerben szinte kivétel nélkül jelentős szerepet töltöttek be. „Az albizottság egész működése és tevékenysége – úgymond Árvai elvtárs – arra irányul, hogy Szegeden, ahol az ország más városaihoz viszonyítva a műemlékek száma jelentéktelen, egy erős műemlékvédelmi szellemet, kultuszt honosítsanak meg.” Ezt ma dicséretnek vehetjük. Azt pedig, hogy Árvai József Szeged viszonylag csekély, de a Dömötör-tornyot, az alsóvárosi templomot és épp a Török Házat figyelembe véve, értékes műemléki kincsét jelentéktelennek minősítette, a pártállam műemléki szemléletének tanulságos dokumentumaként tekinthetjük. Ha a képzett mérnök Árvai így vélekedett, elképzelhető, hogy a kezdetleges műveltségű és a kulturális örökség iránt érzéketlen párt- és tanácsi vezetők hogyan ítélték meg a művelődési és építészeti hagyományokat.

„Minden igyekezete e társaságnak – folytatta Árvai elvtárs – arra irányul, hogy mereven védje, és ragaszkodjon ahhoz, ami régi, és amit műemlékvédelem címén meg lehetne menteni. Ez bizonyos értelemben maradi világszemléletüknek a kifejezése is. Tevékenységük során több esetben előfordult, hogy a város párt- és állami vezetői[nek] véleményét, a város fejlesztésével kapcsolatos nézeteit lebecsülve, saját elképzeléseiket igyekeztek érvényre juttatni. Kétségtelenül meglevő szakmai tudásuk, valamint a maguk elé kitűzött cél érvényre juttatása során arra törekszenek, hogy saját maguk igazát bizonyítsák be az állami vezetéssel szemben. Nem érdekli őket a város szocialista fejlesztésének helyzete. Az egész tevékenységük gátlóan, sőt hátramoszdítóan hat a város fejlesztése szempontjából.”

A Török Házat hozta föl például. Ebben a műemléki albizottság „a város vezetőinek határozott ellenzése és más irányú tervei ellenére” elérte Trautmann Rezső építésügyi miniszternél, hogy „több mint két és fél oldalas levélben állította le a Török ház lebontását”.

Biczó György (*1926) tanácselnök (1958–1974) és Árvai József Apró Antalhoz fordult panaszával. Apró Antal (1913–1994) Szeged szülőtte volt, munkásmozgalmi múlttal, 1956 után „a munkás–paraszt kormány” miniszterelnök-helyettese, „a kamarilla”: a Politikai Bizottság tagja. Apró Antal lejött Szegedre, megtekintette a Török Házat, és megígérte Biczó elvtársnak, hogy „majd ad ő az Építésügyi Minisztériumnak!”

S valóban: két nap múlva a miniszter első helyettese (ki volt, már homály födi) telefonon közölte Biczó Györggyel, hogy *a miniszter visszavonta a levelében foglaltakat*.

Árvai József sorra jellemezte a politikai rendőrnek a műemléki albizottság tagjait. Bálint Alajos múzeumigazgatót jó szándékúnak minősítette, akinek magatartása inkább pozitív. Ugyanezt állította Stieber Lajos erdőmérnökről; fontosnak tartotta hozzátenni még, hogy jógázik!

Bálint Sándorról csak annyit mondott: „Móra Ferenc típusú, gyűjtögető embernek ismeri, aki még vasárnap is járja a környéket néprajzi gyűjtések céljából.” Berniczky Jánosról, Bodnár Béláról, Csongor Győzőről, Firtás Zoltánról csak a munkahelyüket tudta; Furák Antalról, Hadnagy Béláról, Juhász Antalról, Rechtenwald Kristófról, Tóth Béláról, Tóth Sándorról még ennyit sem. Rólam annyit: „irodalmár”. Joó Istvánt, a tanács tervosztályának főmérnökét viszont megbélyegezte: „politikai beállítottsága negatív”. Pálffy-Budinszky Endrét még inkább: „Mint mérnök szinte nevetséges módon ragaszkodik elveihez, amelyek a múlt század közepének álláspontját képviselik. Nem támogatja a helyi párt- és tanácsi vezetők munkáját.” Törő Jánosról, a Városgazdálkodási és Kertészeti Vállalat mérnökéről ezt mondta: „Egyéni elképzeléseit az osztársadalmi érdek fölé helyezi.” Németh Olivért, az építőipari technikum tanárát azzal mentette, hogy „a reakciós beállítottságú tagok megfertőzték”.

A Szegedi Tervező Vállalat közismerten szókimondó főmérnöke, Beszédes Kornél (1923–2003) még keményebb káderjellemzést kapott Árvai Józseftől: „A városi párt- és tanácsi vezetők nézeteit hülyeségnek tartja, és szakmai tudása, valamint a tények csűrőcsavarása során igyekszik azt bizonyítani, hogy az albizottságnak van igaza.” Balogh Péter (1922–1986) a 60-as évek elején – éppen Árvai József ajánlására – a városi tanács építési osztályának vezetője volt. Hamarosan azonban kiéleződtek nézeteltérései a tanácsi vezetőkkel, többek közt Árvaival is. „Szívét, idegeit fölőrölte a harc – emlékezett iskolatársa, kollégája, Kellner János (Szegedi Műhely, 2000. 62.). – Utolsó csepp a keserű pohárban a Török ház lebontása, amelyhez nem adta meg jóváhagyását.” A rendőri jelentésben erről ezt olvassuk: „Jelenleg az Ingatlankezelő Vállalatnál csoportvezető. Kispolgári származású. A Török ház körüli vita során Árvai elvtársat megfenyegette, mondván, hogy nem lesz ő mindég funkcionárius, és amikor visszakerül szimpla mérnöknek, az albizottságnak van olyan kapcsolata Szegeden, de az országban máshol is, hogy érvényesülését megakadályozzák.” Mondta, nem mondta Balogh Péter, de Árvai József fölfelé bukott: érdemei innen a minisztériumba emelték, főosztályvezetővé. 1989-ben pártos szorgalmát Eötvös Loránd-díjjal jutalmazták.

Oltvai Ferenc (1910–1999), a városi levéltár vezetője – megint Árvai József állítása szerint – kijelentette: ha a Török Házat lebontják, öngyilkos lesz. A jelentés gúnyosan hozzátette: „még mindig él.”

„Befejezésül Árvai elvtárs elmondotta, hogy a műemlékvédelmi albizottságot fel kell oszlatni, vagy legalábbis azokat a tagokat, akik tudatosan hátráltatják munkáját, ki kell

szórni a soraikból, s olyan fiatal kommunistákat kell a bizottságba bevinni, akik támogatnák a város szocialista szellemű fejlődését.”

„Megjegyezte még azt – nyugtázta elégedettséggel a politikai rendőr –, hogy érdeklődésem örömmel tölti el, mert mi sem ok nélkül foglalkozunk a társasággal.” Jellemző az intézkedési tervük:

„A »Fellazítók« fn. realizálása során egyik intézkedésként javaslom a városi tanács elnökének tájékoztatását Pálffy-Budinszky Endre, valamint dr. Bálint Sándornak a műemlékvédelmi albizottságban, valamint egyéb vonatkozásban kifejtett ellenséges tevékenységéről.”

A Kádár-rendszerben nem csak az irodalom, hanem íme, a műemlékvédelem is – rendőri ügy volt.

